

VAIKAI KAIP TYRIMO DALYVIAI: PASITIKĖJIMO RIBOS IR TYRĖJO ETIKA

Prof. habil. dr. Audronė Juodaitytė

Šiaulių universitetas,
Edukologijos fakultetas, Edukologijos katedra
P. Višinskio g. 25, LT-76285 Šiauliai, Lietuva
Telefonas (8 41) 595 718
Elektroninis paštas etmc@cr.su.lt

*Pateikta 2011 m. rugsėjo 22 d.
Parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 2 d.*

Anotacija

Straipsnyje analizuojama vaikystės tyrimų situacija, apibūdinamos joje vyraujančios pažiūros į vaiką, vaikystę ir tyrimo metodologiją. Atskleidžiama diskusijos (kas turi būti pagrindiniai tiriamieji – vaikai ar suaugusieji?) metodologinė esmė. Protekcionuojama tų tyrėjų, kurie teigia, jog pagrindiniai tyrimo dalyviai yra vaikai, nuomonė. Kartu aiškinama, kuo vaikas(-i) yra ypatingi kaip tiriamieji. Pasitelkiamos vaikų psichosocialinės bei kultūrinės charakteristikos, kurios yra svarbios tyrėjui, pasirenkant kiekybinius ar kokybinius tyrimo metodus. Nurodomos pasitikėjimo vaikais kaip tiriamaisiais ribos. Atskleidžiami tyrimo etikos bruožai, kuriuos lemia tyrėjo pažiūros į vaiko(-ų) statusą. Aiškinama tyrėjo atsakomybės, kaip suaugusiųjų pasaulio ir jos kultūros atstovo, esmė. Nurodoma, jog jis vaikystės tyrimuose reprezentuoja santykių su vaikais tipą, būdingą tai visuomenei, kurioje jis gyvena. Akcentuojama vaikystės tyrėjo misija – atskleisti visuomenei nežinomas, nepažįstamas, o todėl ir kartais nuvertinamas vaikų pasaulio sociokultūrinės ypatybes bei problemas. Siūloma tyrėjams atsakingai elgtis su tyrimų rezultatais, jų interpretacijomis bei apibendrinimais, nes jais galima paveikti vaikų gyvenimą ir jų problemų sprendimus.

Reikšminiai žodžiai: vaikystės tyrimai, vaikystės tyrėjas, vaikai tyrimo dalyviai, pasitikėjimo ribos, tyrėjo etika.

Įvadas

Vaikystės pasaulio sudėtingumas, nauji, pasikeitę suaugusiųjų santykiai su vaikais skatina mokslinį susidomėjimą vaikais bei vaikyste. Socialiniuose, humanitariniuose moksluose vis daugiau atsiranda tyrimų iš vaikystės ir vaikų problematikos. Visų pirma šiam reiškiniui dėmesį *skyrė sociologai*, išplėtodami naują socialinę vaikystės tyrimų sritį – *vaikystės sociologiją* (Greig & Taylor, 2005; Jenks, 1993). Vaikystės tyrimams yra reikšmingos tos socialinės teorijos, kuriose vyrauja pažiūros, jog „vaikystė normali žmogaus būseną, suteikianti galimybes vaikams suaugusiųjų ir visuomenės gyvenime, dalyvauti bei atstovauti savo interesams jame“ (Lyotard 1996, p. 172).

Tačiau iki šiol socialiniuose moksluose vyrauja teorijos, kurios aiškina, jog vaikystė – tai patirties stokos ir ribotų socialinių galimybių laikotarpis ir socialinė, kultūrinė prasme visuomenei jis nėra labai reikšmingas (Honig, 1999; Joos, 2001). Ši nuomonė grindžiama teiginiais, jog vaikystėje yra nepakankamai išvystyti vaikų gebėjimai daryti sprendimus. Todėl, kai kurių mokslininkų teigimu (Honig, 1999; Joos, 2001), būtina tirti vaikų psichinės raidos procesus, kurie ir sudaro pagrindą jų socialinės raidos galimybių pažinimui.

Mokslininkai, priėmusieji minėtą nuostatą, neskiria pakankamo dėmesio vaikų psichinių, socialinių, kognityvinių bei kultūrinių pasiekimų tyrimams. Tačiau tokiems mokslininkams, Greig & Taylor (2005) nuomone, tyrimo metodų parinkimas nėra lengvas procesas, nes vaikystės tyrimas reikalauja ypatingų sąlygų, priklauso nuo vaikų amžiaus, patirties (materialiosios ar idealiosios).

Šiame vaikystės tyrėjų diskusijų kontekste ir kyla straipsnio **probleminiai klausimai**: Kas yra vaikai kaip tiriamieji? Kokios yra tiesioginio vaikų dalyvavimo bei jų nuomonės tyrimo galimybės? Kokios yra pasitikėjimo ribos vaikais? Kokios etikos reikia paisyti vaikystės tyrimuose?

Tyrimo objektas – vaikai kaip tyrimo dalyviai.

Tikslas – apibūdinti vaikystės tyrimų situaciją bei metodologijos problemas, išryškinant vaiko / vaikų kaip tiriamųjų statusą vaikystės tyrimuose, apžvelgiant pasitikėjimo vaikais(-u) ribas ir vaikystės tyrimų etikos principus.

Metodai: teorinės literatūros analizė, metaanalizė.

1. Vaikystės tyrimų situacija ir metodologijos problemos

Šiuolaikiniuose socialiniuose ir humanitariniuose moksluose siskiriami du vaikystės *tyrimų tipai*: vaikystei ir vaikams reikšmingų sąlygų ir vaikų gyvenimo įvairiose sąlygose tyrimai (Suenker, 1991; Boyden, 1991; Joos, 2001) vaikystės kokybės (Jenks, 1993); vaikų gyvenimo kokybės tyrimai (Honig, Leu, Nissen, 2006, 1996). Paskutinioji tyrimų grupė yra gana negausi, nes nėra aiškūs vaiko gyvenimo ar vaikystės kokybės kriterijai.

Vaikystės tyrimų rūšys yra orientuotos į du skirtingus pasaulius – suaugusiųjų ar vaikų ir yra grindžiamos pozityvizmo, antipozityvizmo teorijomis bei jas įprasminančiais kiekybiniais ir kokybiniais tyrimo metodais. Greig ir kt. (2005) teigia, jog šiuolai-

kiniuose socialiniuose-humanitariniuose tyrimuose dažnai atstovaujamos suaugusiųjų pasaulio nuostatos, nes jos yra palaikomos ir vaikų ugdymo institutų (šeimos, mokyklos). Būtent šie institutai tarsi yra įpareigoti skatinti vaiko, kaip būsimo suaugusiojo, tapimą. Todėl vaikystė ugdyme dažnai netenka savaiminės vertybės statuso.

Vienoje iš naujausių tyrimų kryptį pateikiamas požiūris į *vaiką kaip kultūros subjektą, o ne tik jos perėmėją* (Suenker, Krueger, 2001). Siekiama atsakyti į klausimą, *kaip vaikai kuria kultūrą bei tampa jos subjektais?* Tuo tikslu yra panaudojami socialiniai-kognityviniai scenarijai, kuriuose pagrindinis veikėjas yra vaikas, ir per jo pasakojimą surandami rėmai vaiko patirties interpretacijoms. Tokiose situacijose vaikai tampa kokio nors naujo įvykio dalyviais ir gali jį reflektuoti atsakydami į klausimą, „kas čia vyksta?“ ir „kaip aš galiu susirasti sau tinkamą vaidmenį?“ Tokių tyrimų būtinumas yra grindžiamas Bruner (1990) idėja, jog vaiko pasakojimas atskleidžia įvykių ryšius, sustiprina vaiko socialinio-kognityvinio dalyvavimo įvykiuose reikšmes, padeda suvokti vaikui savo patirtį chaotiškoje žmonių gyvenimo patirties įvairovėje. Tyrimų būtinumas argumentuojamas tuo, jog vaikai gyvena suaugusiųjų kontroliuojamuose socialiniuose-kultūriniuose kontekstuose ir veikia pagal suaugusiųjų scenarijus. Juose pagrindiniai veikėjai yra suaugusieji, nes jie kelia vaikams tikslus ir ne visomet leidžia įsitraukti į jiems priimtinius bei pageidautinus vaidmenis. Todėl tyrimais siekiama nustatyti: kiek ir kokių vaidmenų, taip pat kokios patirties vaikai yra perėmę iš suaugusiųjų pasaulio ir kaip jie kuria savo patirtį per jiems priimtinius vaidmenis? Tokiais tyrimais norima paneigti pozityvistinę, vulgaraus sociologizmo metodologiją, kai vaikystė aiškinama per fatališką aplinkos poveikį vaikams („vaikai – socialinių situacijų aukos“). Siūloma kitokia tyrimų metodologinė paradigma: „vaikas – socialinės aplinkos subjektas“, suvokiantis situacijos esmę ir ją valdantis.

Kitas metodologinis šiuolaikinės vaikystės tyrimo principas – ekologinis validumas (Bronfenbrenner, 1992), aiškina, jog tuomet, kai vaiko elgesys yra stebimas plataus spektro gyvenimiškų aplinkybių situacijose, atsisakoma „dirbtinių ir izoliuotų vaiko gyvenimo situacijų“ (Greig, Teylor, 2005, p. 72). Jų nuomone, ekologiškai validus vaikystės tyrimas turi patenkinti tris sąlygas: 1) išsaugoti vaiko gyvenimo situacijas kaip kontekstuliai vientisas, 2) tyrimas turi atrasti tuos socialinius ir kultūrinius kontekstus, kuriuose vaikai veikia kaip tiriamieji, 3) atitikti vaikų kaip tiriamųjų situacijos supratimo adekvatumą. Tuo tikslu būtina minimizuoti tyrėjo kaip eksperimentatoriaus vaidmenį.

Hatch (1995) nuomone, vienas iš svarbiausių šiuolaikinės vaikystės tyrimų klausimų yra toks: *ar mokslininkai, priklausantys kitai nei vaikai realybės reikšmių sričiai, gali suprasti ir aprašyti vaikystės kasdieninį pasaulį?* Mokslininkas atsako: tyrinėtojai stebi tam tikrus vaikystės socialinės realybės faktus, įvykius bei konstatuoja vaikams tipiškus elgesio modelius (įskaitant motyvus, tikslus, asmenines pozicijas). Be to, tyrėjas nustato *varietyviosios vaiko subjektyviosios patirties tipus*. Kitaip tariant, šis mokslininko naujas vaikystės pasaulio supratimas yra lyg antstatas pirminio lygio konstrukcijoms, kurių pagrindu ir atsiranda antrinio lygio konstrukcijos. Jos būna verifikuotos pagal procedūrinės sociokultūrinių tyrimų taisykles ir tampa idealiomis, tipiškomis konstrukcijomis, kurios gali būti hipotetiškai patikrintos. Kitaip tariant, tyrinėtojas sutvarko *tipiškus modelius* ir jų pagrindu konstatuoja esant tam tikrus *idealiai tipiškus*, priskirdamas jiems daugelį vaikams tipiškų idėjų, ketinimų, tikslų.

2. Vaikystės tyrimai vaikų ir suaugusiųjų subkultūrų kontekste: tiesioginio vaikų dalyvavimo bei vaikų nuomonės tyrimo galimybės / negalimybės

Dauguma mokslininkų (Seidman, 1998; Yin, 1994) nurodo, kad vaikystės kaip socialinio-kultūrinio reiškinių esmės supratimas yra įmanomas per ekspertinį tyrimą, įtraukiant *suaugusiųjų* nuomonę, ir neigia vaikų dalyvavimo galimybę. Vieni iš jų (Muller, Harris, 2002) teigia, kad vaikai kaip socialinė grupė neturi susidarę nuomonės svarbiais socialinio gyvenimo klausimais, nes nėra įtraukti į visuomenėje egzistuojančius socialinius santykius. Šio požiūrio atstovai nurodo, jog pačią patikimiausią informaciją apie vaiką gali suteikti *tėvai ir pedagogai*.

Kiti tyrėjai (Wood, 2004; Kirsten, Kaufman, Saiffer (1997) mano, jog *vaikai turi nuomonę visais, net – politiniais, ekonominiais ir kultūriniais gyvenimo klausimais*. Todėl jie siūlo į empirinį vaikystės tyrimą įtraukti vaikus, o renkant informaciją, juos individualiai apklausti.

Abi tyrėjų grupės skiriasi tarpusavyje ne tik požiūriu į tiriamuosius, bet į tyrimo metodologiją. Tyrėjų grupė (Seidman, 1998; Muler, 2002; Yin, 1994), nepripažįstanti galimybių įtraukti vaikus į empirinį tyrimą, formuluoja tokią metodologinę prielaidą:

- *vaikystę tirti galima be tiesioginio kontakto su vaikais*, nes vaikystės pėdsakų galima ieškoti tiek materialiam, tiek ir idealiame suaugusiųjų pasaulyje; daiktiniuose ir rašytiniuose paminkluose: pvz., vaikystės žaislai, dienoraščiai, piešiniai, grafikai ir kt.

Kitai mokslininkų (Greig, Taylor, 2005; Schaffer, 1990), siekiančių tirti vaikystę dalyvaujant vaikams, grupei yra būdingos šios metodologinės nuostatos:

- *vaikystę natūralioje žmonių socialinėje, kultūrinėje aplinkoje ir ji yra kaip būseną, kurią galima pažinti būnat kartu su vaikais;*
- *vaikystę reikia tirti vaikus stebint, fiksuojant jų kalbą, elgesį, įpročius, bendravimo taisykles, kultūrą ir kt.; tyrimui gali būti taikomas „išlaptintas“ eksperimentas, kurį suaugusieji organizuoja tirdami vaikų elgesį tam tikrose situacijose, tačiau vaikai turi jas priimti kaip natūraliai atsiradusias.*

Nūdienos sociologijoje galima išskirti ir dar vieną – *fenomenologinį* – požiūrį (Greig, Taylor, 2005). *Tokiu atveju yra tiriami vaikai ir suaugusieji*, nes vaikų pasaulis yra suprantamas dabarties, praeities ir ateities ryšiuose. Visas dėmesys yra sutelkiamas į tai, kaip visuomenė *dabartyje* užtikrina vaikams buvusių kartų civilizacijos bei kultūros perėmimą, kaip argumentuotai bei realiai planuoja vaikų gyvenimą tiek dabartyje, tiek ir ateityje. Šiuo atveju tyrėjui būtina išgyventi vaikystės situaciją per savo patirtis, drauge suvokiant situacijos reikšmingumą pačiam vaikui.

- tiriant vaikų nuomonę tradiciniu viešosios nuomonės tyrimo metodu – anketą, ją prieš tai būtina keletą kartų preliminarai išbandyti ir adaptuoti;
- taikant žodinės apklausos metodus, siūlytina numatyti atsinaus, baikštaus ir nenuoširdaus vaikų bendravimo su tyrėju, kaip suaugusiuoju, galimybę.

Tyrimo metodų taikymas priklauso nuo vaikų amžiaus psichinių, socialinių, kultūrinių charakteristikų, todėl tyrėjui būtina jų paisyti. Nuo vaikų amžiaus priklauso ir galimų kontaktų su jais ribos, o kartu ir vieno ar kito tyrimo metodo taikymas.

3. Tyrimams reikšmingos vaiko amžiaus sociopsichinės ir kultūrinės charakteristikos

Norint atsakyti į klausimą, „*Kaip tirti įvairaus amžiaus vaikus?*“, dažniausiai siūloma pasitelkti Piaget (2002) ir Vygotskij (1994) teorijas. Piaget (2002) tyrimai, atlikti stebint, testuojant, kalbant su vaikais interviu metu, neatskleidė visų sąlygų, kuriomis reikėsi jų socialiniai, kultūriniai pasiekimai, įvairovės. Vygotskij (1994) kritiškai vertino Piaget (2002) tyrimą, kurio metu vaiko mąstymo raida nepakankamai buvo siejama su jo socialine, kultūrine situacija. Tačiau Piaget (2002) tyrimas atskleidė vaikų mąstymo etapiškumą ir yra svarbus suvokiant įvairaus amžiaus vaikų psichines charakteristikas.

Priminsime įvairaus amžiaus vaikų ypatybes, kurios lemia vaiko santykius su aplinka ir yra reikšmingos vaikystės tyrėjams.

Iki 7 metų vaikų mąstymas yra nukreiptas į žaidimą, vaikams sunku atskirti fantaziją nuo realios minties. To amžiaus vaikaimano, jog jie žino viską. Todėl netgi klausimus kai kurie vaikai gali mėginti pateikti patys sau ir nelaukti, kol suaugusysis jų paklaus. Suaugusiesiems, keičiantis nuomonėmis su vaikais, svarbu suvokti, kad jų vaidmenys yra nevienodi: vaikai dažnai jaučiasi esantys priklausomi nuo suaugusiųjų, o todėl ir nuo tyrėjo. Todėl jie kartais nesistengia savo minčių konkretinti, o iš suaugusiųjų samprotavimų dažnai išskiria tik tai, kas jiems yra reikšminga. Šio amžiaus vaikai dar neturi galimybių suvokti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančių taisyklių. Vygotskij (1994) teigia, kad būtent šiame periode reikia tirti vaikų socialines-kultūrinės sampratas. Jis nurodo, jog vyresniame nei 6–7 metai vaiko amžiuje gali reikštis „kognityvinis disonansas“. Jo esmė – vaiko turimas supratimas (įgytas gyvenant jam suaugusiųjų pasaulyje) disonuoja su naujuoju, įgytu platesnėje aplinkoje (bendraamžių), ir todėl veikia vaiko socialinių-kultūrinių galimybių raišką. Taigi, galima teigti, kad 7 metų vaikų nuomonės tyrimams anketos negali būti taikomos. Interviu su šio amžiaus vaikais taip pat negali būti išsamus, todėl jo taikymo galimybės irgi yra ribotos. Geriausiai tinka vaiko stebėjimas natūraliose gyvenimo ir veiklos aplinkose.

Pagal Piaget (2002) iki 7–8 metų vaikas stokoja vaizdinių, schemų, analogijų redukcijos. Šis mąstymas iš karto neišnyksta ir yra gana nutolęs nuo verbalinės vaiko gyvenimo srities. Mokslininko nuomone, tik 8 metų vaikai palaipsniui pradeda reikšti socializuotas mintis. Vygotskij (1994) ypatingą reikšmę teikia socialinės-kultūrinės aplinkos įtakai. Jo manymu, vaiko kalba – socialinės, kultūrinės vaiko aplinkos sfera, pereinanti ir į vidinę. Jis patikslino, jog vaikų mąstymas netrukdo verbalizuoti įspūdžius ir logiškai mąstyti. Šio amžiaus vaikų paklausus apie jų gyvenimo tikrovės reiškinius, prieinamus jų patyrimui, galima gauti konkrečius atsakymus. Todėl su šio am-

žiaus vaikais tyrėjas gali *atlikti trumpus interviu* bei nukreipti juos į vaikams aktualių problemų ar jų gyvenimiškos patirties analizę.

9–10 metų periode, psichologų nuomone (Greig, Teylor, 2005), prasideda vaiko naujas socialinės raidos etapas, reiškiantis pokyčius jo sociokultūrinėse pozicijose „Aš“ ir „Visuomenė“. Tuomet vaikai stengiasi išsiveržti iš „vaikiško“ gyvenimo rėmų, užimti visuomeniškai svarbią poziciją ir būti už tai įvertinti. Vygotskij (1994) nurodo, jog būtent šiame amžiuje vaikai pereina nuo gyvenimiškųjų sampratų prie mokslinių ir geba mąstyti pasitelkdami tam tikras sąvokas bei apibendrinimus. Todėl siūlo 9–10 metų vaikams socialiniuose tyrimuose taikyti rašytinio pobūdžio, „minkštuosius“ metodus – pasakojimą, situacijų, atvejų analizę ar probleminius rašinėlius.

11 metų vaikai suvokia sąvokų esmę ir geba sekti savo minčių eigą. Atsiranda formali mintis, vystosi dedukcija, mąstymas tampa panašus į suaugusiųjų (Elkonin, 1992). Vaikai dar iki galo nesuvokia apibendrinimų esmės, todėl fizinė pasaulio realybė dar gali būti užgožiama subjektyviosios patirties. Todėl asmeninio pobūdžio vaikų posakiai dar gali būti ne itin gausūs. Tačiau šiame amžiuje vaikai yra pajėgūs samprotauti ir iš savo, o ne tik iš suaugusiųjų pozicijų. Todėl tiriant vaikų nuomonę galima taikyti ir daugelį „minkštųjų“, kokybinių metodų, orientuotis į vaiko pasakojimą ar pokalbį su juo.

4. Pasitikėjimo vaikais, kaip tiriamaisiais, ribos

Pagrindine sąlyga pateikiant vaikams anketinius klausimus tampa tyrėjo atsakymas į klausimą – ar galima pasitikėti vaikų atsakymais? Ar vaikai visuomet sako tiesą? Be to, Sendman (2008) nuomone, dar yra svarbūs ir kiti klausimai: „Kas yra vaikas suaugusiajam kaip informacijos teikėjas? Kokios yra galimos pasitikėjimo / nepasitikėjimo vaiku(-ais) ribos? Prieš atsakant į šiuos klausimus, tyrėjui yra svarbu apsispręsti: kaip vertinti vaikų laikyseną jo atžvilgiu? Kokia prasme jam yra reikšmingas vaikų patyrimas?

Mokslininkė Ščeglova (2009) nurodo, *jog interviu metodo taikymas šio amžiaus vaikams taip pat yra problemiškas*, nes vaikai ne iš karto priima jiems nepažįstamą tyrėją. Todėl tyrėjui yra sunku išgauti reikiamą informaciją ir užmegzti kontaktą su jais. Tai įvyksta dėl šio amžiaus vaikams būdingų specifinių santykių su suaugusiųjų pasauliu. Teigiama, jog tik nuo *16–17 metų* yra įmanomos išsamios vaikų anketinės apklausos įvairiais jų gyvenimo klausimais.

Ščeglova (2008) aprašo tyrimą, kurį Buchner, Kruger, Diubua, atliko JAV, o vėliau pakartojo jį ir Rusijoje. Tyrimo *tikslas – nustatyti, ar vaikai yra patikimi informacijos teikėjai ir ar jie yra nuoširdūs?* Buvo sudaryta speciali projekcinio tyrimo metodika vaikų nuoširdumui tirti. Tyrimo rezultatai leido mokslininkams teigti, jog vaikystės periode vaikai, kaip tiriamieji, yra nepakankamai nuoširdūs, nes jų pateiktuose atsakymuose tiesos buvo tik 65 %.

Ščeglova (2008), analizuodama Rusijoje atlikto tyrimo rezultatus, nustatė vaikų nenuoširdumo, pereinančio į melavimą, motyvus. Dažniausiai pasitaikančios vaikų nenuoširdumo ir melavimo formos, jos nuomone, yra šios: draugų apsaugojimas nuo

nemalonumų; savigny arba gynimas „kito“, jiems artimo ar pažįstamo žmogaus; savo ar šeimos narių privataus gyvenimo apsauga.

Rečiau, mokslininkės nuomone, vaikų, kaip tiriamųjų, atsakymuose pasitaiko hedonistinio pobūdžio „išsisukinėjimų“, kurie reiškiasi kaip siekimas gauti tai, ko kitu būdu negausi; užkariauti aplinkinių pripažinimą ir domėjimąsi.

Be to, jeigu vaikai turi neigiamą bendravimo su suaugusiais patirtį, tyrėjų jie dažnai sutapatina su „nemėgstamu“ žmogumi arba su suaugusiųjų pasaulio atstovu apskritai. Tuomet tyrime jie siekia išvengti bausmės, gėdos dėl suaugusiesiems nuolat neįtinkančių vaikų atsakymų į jiems pateiktus klausimus. Honig, Len, Nissen (2006) nurodo, jog tai būdinga tiems vaikams, kurie turi negatyvią mokyklinio bendravimo su pedagogais patirtį, kai hierarchiniai santykiai „mokytojas-mokinys“ lydi vaikus visą jų mokyklinį gyvenimą. Todėl tyrėjui būtina iš anksto susipažinti su tiriamaisiais, jų patirtimi; išstudijuoti vaikų situaciją šeimoje, mokykloje, tarp bendraamžių; nustatyti vaikų patirį santykiuose su suaugusiais.

Įvairios vaikų „išsisukinėjimo“ formos, vengiant tyrėjui teikti teisingą informaciją, priklauso ir nuo vaikų amžiaus. Honig, Len, Nissen (2006) nurodo, jog jaunesniajame mokykliniame amžiuje, kai vaikai dar yra priklausomi nuo suaugusiųjų, o jų bendravimo patirtis yra dar gana vienpusiška, jie laukia iš tyrėjo pagyrimo bei paskatinimo. Be to, mokslininko nuomone, vaikai taip pat gali norėti demonstruoti savo pranašumą prieš tyrėją ar kitus tyrėjus, nes, Ekman (2001) teigimu, jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams yra labai *svarbūs ir reikšmingi jų bendraamžiai*. Todėl yra tikimybė, jog vaikai, norėdami būti pranašesni, gali „pagražinti“ situaciją ir pateikti tyrėjui iškreiptus atsakymus. Todėl tyrėjas turi atidžiai apmąstyti vaikų skatinimo sistemą, numatyti galimybes pagirti kiekvieną vaiką. Tačiau Ščeglova (2008) tai siūlo daryti individualiai, negirdint mokytoju ar bendraamžiams. Be to, mokslininkė perspėja tyrėjus, jog iki 7 metų vaikai yra ypač smalsūs antraeilėms detalėms, ir jeigu klausimas yra apie tuos žmones, kuriuos vaikas gerbia, gali iškreiptai suvokti klausimo turinį. Ji pateikia tokį pavyzdį: kai vaikų buvo klausama, kokios formos yra jų mokytojos akiniai (nors mokytoja akinių ir nenešioja), vaikai, siekdami įsiteikti tyrėjui ir norėdami atrodyti viską žinantys apie savo mokytoją, bandė aiškinti, kokios formos yra jos akiniai.

5. Vaikystės tyrimų etika: tyrėjo pažiūros ir principai

Tyrėjai, suvokdami, jog *vaikai yra ypatingi tiriamieji, turi paisyti tam tikrų etikos principų*. Greig, Teylor (2005) nuomone, tyrėjui privalu demonstruoti pasitikėjimą vaiku(-ais) net ir tuomet, jei yra žinoma, kad vaikas(-ai) vengs sakyti tiesą ir pateiks iškreiptą informaciją. Mokslininkai teigia, jog vienas iš svarbiausių tyrėjo principų – *nedaryti vaikams spaudimo, vengti apgaulės ar manipuliacijos jais*. Siūloma nepamiršti viso tyrimo metu stebėti vaiko būseną. Tyrimą nutraukti jeigu: vaikas nervinasi, yra suirzęs ar nuliūdęs; tyrimas jį emociškai netinkamai veikia.

Honig (2006) nurodo, jog yra svarbi ir pačio tyrėjo charakteristika. Tyrėjas visų pirma turi *būti smalsus žmogus, gebantis įsijausti į vaikų gyvenimą. Antra, jis turi su-*

prasti savo vaidmenį tyrime ir tapti tartum „civilizuotu keliautoju į vaikystės pasaulį, norinčiu pažinti, surasti, kas įdomiausia, paslaptiškiausia“ (Boyden, 2001, p. 104). Mokslininkai perspėjo tyrėjus, jog teikti kitiems žinias apie vaikystės patirtį jis turi itin pagarbiai, su didžiu atida ir pasitikėjimu kiekvienu vaiku. Tačiau tyrėjui yra sudėtinga atsakyti savosios, kaip suaugusiojo, patirties, kurią jis įgijo bendraudamas su vaikais (kaip pedagogas, ar kaip tėvas arba motina). Vaikystės tyrėjas turi suvokti, jog tuo pat metu jis vaikams yra ir socialiai reikšmingas žmogus, nes savo tiriamąja veikla, savo veiksmais jis veikia tiek vaikų, tiek socialinį-kultūrinį pasaulį.

Ekman (2001), Honig (1999) tyrėjų tiek vaikams, tiek ir socialinei aplinkai daromą įtaką skirsto į tokias grupes: *tikslingą (sąmoningą)*, *netikslingą (nesąmoningą)*, *tiesioginę ir netiesioginę, teigiamą, palaikančią vaikystės pasaulio socialinį, kultūrinį reikšmingumą ir ignoruojančią vaiko, kaip tiriamojo, vaidmens prasmingumą*. Šios įtakos rūšys, mokslininko nuomone, gali pasireikšti tiek tiesiogiai, tyrėjo bendravimo su vaikais kaip tiriamaisiais metu, tiek ir netiesiogiai – per tyrėjo rengiamus mokslinius straipsnius, pasiūlymus bei koncepcijas. Tyrėjas padeda ir suaugusiesiems suvokti vaikystės pasaulio socialines-kultūrinės prasmes, o kartu ir padidina jų galimybes veikti bei keisti vaikų gyvenimą. Tokiu būdu pastiprinama pozityvioji vaikystės tyrimų socialinės-kultūrinės paskirties raiška.

Išvados

1. Vaikystės tyrimuose vyrauja mokslinė diskusija, kurioje siekiama atsakyti į klausimus, kas yra vaikas kaip tiriamasis? Ar yra įmanomas jo tiesioginis dalyvavimas tyrimuose? Atsakymas priklauso nuo to, į kokią tiriamųjų grupę yra apeliuojama: tik į suaugusiųjų, tik į vaikų ar į suaugusiuosius bei vaikus. Jeigu vaikystė yra suprantama kaip socialinė-kultūrinė kategorija, tuomet prioritetai tyrime yra suteikiami vaikams. Šiuo atveju dažniausiai yra taikomi kokybinio tyrimo metodai ir visų pirma tokie, kaip: vaiko pasakojimas (žodžiu ar raštu), socialiniai-kognityviniai scenarijai, kai, vaikui tampant pagrindiniu įvykių dalyviu, sudaroma galimybė reflektuoti situaciją, susirasti sau tinkamą vaidmenį joje.
2. Norint atsakyti į klausimą – kaip tirti vaikus, tyrėjams yra siūloma paisyti sociopsichinių ir kultūrinių vaiko amžiaus charakteristikų. 7 metų vaikams sunku atskirti fantaziją nuo realios minties, todėl jie nesistengia minčių konkretinti. Iš suaugusiųjų klausimų jie atsirenka tik tai, kas jiems yra reikšminga, 8 metų vaikams svarbi tampa jų asmeninio gyvenimo sfera, todėl išpūdžius jie gali verbalizuoti. 9–10 metų vaikai geba mąstyti pasitelkdami tam tikras sąvokas ir apibendrinimus. Šie vaikai siekia užimti socialiai reikšmingą poziciją tyrime ir nori būti už tai įvertinti. 10–11 metų vaikai geba sekti savo minčių eigą, yra pajėgūs samprotauti iš savo, o ne iš suaugusiojo pozicijų.

3. Dažnai pasitaikantis vaikų melavimas ar nenuoširdumas tyrėjo turi būti suprastas kaip vaikų siekis apsaugoti save nuo nemalonumų. Įvairios vaikų išsisukinėjimo formos priklauso nuo vaikų amžiaus, pavyzdžiui, 7 metų vaikai yra smalsūs antraeilėms detalėms ir gali iškreiptai suvokti klausimo esmę, o 12–13 metų vaikai gali išsisukinėti nuo jiems nepalankių klausimų, vengti tiesmuko atsakymo apie tuos žmones, kuriuos jie gerbia. Dėl tokios priežasties šie vaikai dažnai nutyli tiesą. Nenuoširdžiųjų vaikų skaičius yra proporcingas jų amžiui: kuo vaikai vyresni, tuo daugiau pasitaiko melavimo ir išsisukinėjimo atvejų.
4. Be to, tyrėjui privalu vengti spaudimo vaikams, manipuliacijų ar apgaulės. Jis turi pasižymėti tam tikromis savybėmis: būti smalsus, gebėti įsijausti į vaiko gyvenimą. Tyrėjas turi būti atidus formuluodamas mokslines išvadas bei įrodymus, nes jo tyrimo rezultatai gali ne tik paveikti vaiko gyvenimą, bet ir jį reprezentuoti kitiems, kurie jo nepažįsta ar juo per menkai domisi.

Literatūra

1. Boyden J. (1991). *Children of the rites*. London: Zed Books.
2. Bronfenbrenner U. (1992). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Эжман П. (2001). *Почему дети лгут? – М. Просвещение Социум*.
4. Greig A., Taylor J. (2005). *Doing Research with Children*. SAGE Publications: London, Thoausand Oaks, New Delhi.
5. Hatch J. A. (1995). *Qualitative Research in Early Childhood Settings*. Westport, CT and London: Praeger.
6. Honig M. S., Leu H. R., Nissen U. (eds) (1996) *Kinder und Kindheit. Soziokulturelle Muster – Sozialisationstheoretische Perspektiven*. Weinheim. S. 11.
7. Honig M. S. (1999). *Entwurf zu einer Theorie der Kindheit*. Frankfurt/M.
8. Honig M. S., Leu H. R., Nissen U. (eds) (2006). *Kinder und Kindheit. Soziokulturelle Muster – Sozialisationstheoretische Perspektiven*. Weinheim, 1996. S. 14.
9. Yin R. K. (1994). *Case Study Research Design and Methods*, 2nd edn. Thousand Oaks: Sage.
10. Jenks C. (1993). *Cultural Reproduction*. London: Routledge.
11. Joos M. (2001). *Die soziale Lage der Kinder. Sozialberichterstattung ueber die Lebensverhaeltnisse von Kindern in Deutschland*. Weinheim.
12. Kirsten, A.; Kaufman, K.; Saiffer, S. *Ugdymas ir demokratijos kultūra. Ikimokyklinis amžius*. Vilnius: Lietus, 1997.
13. Lyotard J. F. (1996). *The Inhuman: Reflections on Time*. Stanford: Stanford University Press.
14. Muller D. J., Harris P. J (2002). *Nursing Children: Psychology, Research and Practice*. London: Chapman and Hall.
15. Neubauer G., Suenker H. (1993), *Kindheitspolitik*, Opladen: Leske-Budrich, S. 253.
16. Piaget, J. *Vaiko kalba ir mąstymas: vaiko logikos tyrinėjimai*. Vilnius: Aidai, 2002.
17. Schaffer H. R. (1990). *Making Decisions about Children: Psychological Questions and Answers*. Oxford: Blackwell.
18. Seidman I. (1998). *Interviewing As qualitative Research: A Guide For Research In Education and the Social Services*. New York: Teachers College Press.

19. Suenker H. (1991). Das Kind als Subjekt. *Notizen zu Kindheit und Kinderleben heute. Widersprüche*. N 11 (38). P. 7-20.
20. Щеглова С.Н. (2008). *Новые направления в исследовании детства*. М.: Социум. Просвещение Социум.
21. Vygostky, L. S. (1998). *How Children Think and Learn* (2nd edition). London: Blackwell.
22. Wood D. (2004). *How Children Think and Learn*. Oxford: Blackwell.

CHILDREN AS PARTICIPANTS OF RESEARCH: LIMITS OF TRUST AND RESEARCHER ETHICS

Prof. Habil. Dr. Audronė Juodaitytė

Šiauliai University, Lithuania

Summary

The article analyses the contemporary situation in the research on childhood and generalises the prevailing approaches to a child, childhood, as well as to research methodology. The methodological basis of the discussion—who should be the main subjects of research—children or adults—is revealed. The views of those researchers who maintain that children are the main participants of research are supported. Reference is made to the psycho-social and cultural characteristics of children, which dominate social-humanitarian research, which are relevant to a researcher when selecting qualitative or quantitative research methods. The limits of trust in children as subjects of research are indicated. The article discloses the features of the research ethics that are determined by a researcher's approach to a child's (children's) status in the research. The core of the responsibility of the researcher as a representative of adults and their culture is explained. It is pointed out that a researcher in childhood research represents the type of relations with children that is characteristic of the society where the researcher lives. The article emphasises the mission of the childhood researcher—to reveal the unknown, unfamiliar and therefore sometimes underestimated socio-cultural aspects and problems of the children's' world to society.

The conclusion is made that a childhood researcher in his/her research always advocates the social-cultural meaningfulness of the childhood world against adults and society as a whole. Research that involves children should answer a question—whether a child (children) is a reliable informant, and whether they are sincere when providing information. Often observed lies or insincerity of children should be understood by a researcher as a child's intention to protect themselves from trouble. Various forms of avoidant behaviour depend on the age of the children.

Childhood researchers must demonstrate trust in children even when the latter do not tell the truth. Besides, a researcher is recommended to avoid exerting pressure, manipulation and deception on children. A researcher should have certain character featu-

---

res: curiosity, being able to show an emphatic interest in a child's life and to become an explorer striving to learn about and understand the child's world.

Keywords: *research on childhood, childhood researcher, children-participants of research, trust limits, ethics of researcher.*

